

A 75 ÉVES JÓZSEF ATTILA

1980. április 11-én lett volna 75 éves József Attila, a modern magyar líra kiemelkedő egyénisége. Ebből az alkalmából közlünk két írást az alábbiakban. Az egyiket Reisinger János írta a *Magyarok Világszövetségének felkérésére, mely a milánói Magyar Klubban hangzott el ünnepi megemlékezésékként. A másik írást Galamb Zoltán, József Attila egykori makói tanárának fia küldte be nekünk a költő és a sport kapcsolatáról.*

A költő nagyságát a benne érlelődő kérdések türelmes „kihordása” teszi. Végtelen lehetőségekkel születünk a világra. Fejlődésünk föltétele a lemondás és a lemondással nyert életprogram következetes képviselése.

A költő birodalma a nyelv, útja benne a mennél maradéktalanabb beszéd, célja: hogy a világ egészére vetett pillantással irányítani tanítsa mások tekintetét.

Miért kell mindezt épp József Attiláról szólunkban elmondani?

Azért, mert a magyar költészetnek egyik legkövetkezetesebb költői gondolkodója éppen ő Újabbkori költészetünknek Arany János szabott irányt a XIX. század második felében. Műve a romantika nagy hatású irányát követő nemzedék klasszicizáló állásfoglalását testesítette meg. Vallotta: a költői beszéd hitelét nem szavak pompája, hanem helyesen elrendezett viszonya szerzi. Nem fölhevült deklamáció. Higgadt deklaráció. A legsűrítettebb nyelvi kifejezés, a líra, az egyéni létsors tapasztalatait a legvégsőbb redukció beszédbeli fokán sugározza tovább úgy, hogy még a hallgatás, a csend is robbanó erővel bír benne.

Költészetünk nyelvi „lemondásának” (azaz gazdagodásának) folyamatát jól érzékelteti, hogy míg Arany János legsikerültebb versformája a hét strófás nyolcsoros, azaz 56 sort számláló vers volt, József Attiláé — alig fél évszázad múltán — a három strófás négysoros, azaz 12 sorból álló költemény.

József Attila rövid életpályája — mindössze harminckét évet foglal magában — ennek az összpontosításnak mintegy gyorsfilmszerű lepergése. Az 1920-as évek elején Ady, Babits, Juhász Gyula ígézetében kezdte pályáját. Az évtized végére lírája a népköltészet színeivel gazdagodott. A munkás-

mozgalom vonzáskörébe kerülve a két világháború közötti szocialista művészet hangjain szólt meg. „Külvárosi költészet” akkor kezdett elmélyülni és szuverén lenni, mikor benne — saját szavaival — „önnön sivársági érzésének formába állása érdekelt”. Ahogy nem vált belőle mestereit utánzó halavány poéta, a népies ideológia könnyű megoldásaitól, majd a hazai pártszervezet befolyásától is sikerült függetlenítenie magát. Az eszmékkel, a gyors megoldásokkal való könyörtelen leszámolás tekintetében csupán Vörösmarty Mihályt lehetne irodalmunkból melléje állítani.

Hová jutott el végül is? Hiszen eszméken kívül tradíció sem állt biztosítékként mögötte... „Komor ég alatt üldögélt”, ki családjával, szerelmeivel rendre fölszámolta kapcsolatait. „Anyám kun volt, az apám félig székely, / félig román...” „A görög-keleti vallásban / nyugalmat nem lelt...” Hároméves, amikor az apa elhagyja a családot, a szerencsepróbálás Amerika-reményével. A három gyermek gondja az anya nyakába szakad, aki korán belehal a mosónők megerőltető életébe. József Attilát egy ideig vidéki, majd fővárosi környezet veszi oltalmába. Különféle tájak és családi hagyományok. Mindenikből kiszakad. Végereje a pszichoanalízisbe menekíti, noha jól tudja, kezeltése még nem gyógyulás. Rövid élete utolsó esztendeiben az örület nyomakodik rá.

Ekkor írja legtüszultabb, legvégletebbnek szánt verseit. Énjét végképp elvesztve lesz végre önmaga.

Íme, egyik utolsó verse:

Négykézláb másztam. Alló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogy lesz még erő, lábrael, bennem.

„Négykézláb másztam”: az utolsó évek egyik vezérszólama. Előbb föl-fölfakad belőle, aztán lassú higgadtsággal regisztrálja, hogy az ember még nem ember, tudattalan televény, ösztön-állat. „...a szerencsétlen ember ugrabugrál / mint ketrecében ijedt majom”. „...mint dögöt a légy, a világ ellep”. „Ki szeret, s párra nem találhat / oly hontalaj, / mint amilyen gyámoltalan / a szükségét végző vadállat”. A költő, aki „nem csatlakozott a hadhoz”, s „elvetett minden elvet”, kései költészetében ilyen mértékkel mérte az embert, a „sötét erőket”. Lemondása küzdelemmel

járt, „sivársága” eredmény volt, hogy az emberi szabadság valódi erőterébe sodródhassék. Fölfogni volt még elég ereje („adta értenem”), kérdés, megvalósítani volt-e.

Úgy segített, hogy nem segíthetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Úgy van velem, hogy itt hagyott magamra.

Figyeljük meg: higgadt, szikár deklaráció. Minden sor egy-egy véglegessé csupaszított ítélet, magyarázkodás nélküli kijelentés. Aki igazán a valóságba ütközik, a valódit próbálja megélni, annak nem kell kapkodnia, tudálékoskodnia. A „beálláson” múlik minden. A megfelelő elhelyezkedésen. Csak legyen benne türelem: ne nyelje el a háttartalan szabadság, melyről egy József Attila — kortárs költő beszélt. Az első versszakbeli *másztam* mellett az utolsó, harmadik versszak *várom* ígéje ezért a költemény másik kulcsszava.

Gyöngé a testem: óvja félelem!
De én a párom mosolyogva várom,
mert envelem a hűség van jelen
az üres úrben tántorgó világon!

Ez is a bevezetőben említett „tipikus” vers: 12 sorból áll. És honnan hová jut el benne, az első sortól az utolsóig! Aki „négykézláb mászik”, az már ismeri önmagát, hiányát, a semmit. Az már nem „tántorog”. „Mosolyogva vár”: mérhetetlen az erőfölöslege.

Meg kell említenünk, hogy azzal a fölismeréssel párhuzamosan, hogy az ember állattá alacsonyult, egy másik fölismerés még erősebben dolgozott benne. Kései líráját a bűnösség gondolata ráspolyként formálta. A költészetét megoldó kulcsot ennek zárjába kell illeszteni. A bűn természetének tapasztalása a költőt egyenesen vezette a belőle való szabadulás, megváltás reményéig. Ahhoz, hogy az nem is olyan egyszerű dolog, ahogyan „elvek” és „hadak” képzelik. A költő nagyságát a benne érlelődő kérdések türelmes „kihordása” teszi. József Attila fokról fokra emelte mind magasabbra költészetének mind súlyosbodó kérdéseit. Ez a „lelassulás” az ő nagysága. „Könnyű, fehér ruhában” „viszlek titeket”, „hisz gondjaid magamra vettem”. Így érlelődik benne a türelem, a várakozás utolsó két-három esztendejének „pár”-jára. A Megváltóra. A *Négykézláb másztam* intonálása az *Őszövetség* egyik nagy

szenvedőjének szavait juttatja eszünkbe: „Tudom, hogy az én Megváltóm él, s porom fölött megáll”.

Azt mondtuk: ritka következetes-ségű költő. Eljutott az emberlét lehetőségeinek határáig, s lírája — saját törvényei szerint — ekkor érkezett el a csúcra. Megélte a szabadság erőterét — a gyorsfilm itt megakad —, lelassított benne, s 1937 decemberében, amikor a vonat kerekei alá vetette magát, eltűnt a szemünk elől.

Útjának szakaszai azonban fényforrások mai világunkban is. Figyeljünk rá, ha egy-egy sugara — Latinovits Zoltán metsző előadásában — elhatol a szívénkig.

REISINGER JÁNOS

*

Miután tudomásul vettem, hogy van olyan sportolónk, aki annyira szívből fakadóan és értőn beszél József Attiláról, mint egy kiváló irodalmár, indítást érzek arra, hogy nyilatkozatai nyomán József Attilának, a költőnek a sporthoz való viszonyulásával foglalkozzam. Leginkább az ragadott meg a Balczó-interjú olvastán (Vigilia 1979 július), hogy ez a minden idők egyik legkiválóbb sportolója mintha olyasmit fejezne ki azzal, ahogyan a költőről beszél: a költészet talán több, mint a sport. Ez a nyilatkozat nem hagyott nyugodni, míg fel nem ötlött bennem a kérdés, amit ezzel az üggyel kapcsolatban a leglényegesebbnek érzek: vajon hogyan vélekednék, hogyan nyilatkoznék ma József Attila Balczó Andrásról, vagy általában a sportról?

Eddigi ismereteink alapján erre vonatkozóan csak következtetési lehetőségeink vannak, ez azonban kétes értékű. Az ilyen következtetésekben a főszerep általában a következtetőnek jut, és nem magának a költőnek..., még akkor is, ha tényeken, nyilatkozatokon, vagy éppen verseken alapulnak. Apám, Galamb Ödön, József Attila makói tanára, elsőként sejtette meg ügyesen verselgető diákjában az elhivatott költőt. Egyengette útját más irodalomértő és -pártoló embereken át Juhász Gyuláig. Tanár-diák kapcsolatuk fokozatosan atyai barátsággá fejlődött, első kötetét 1922-ben már ezekkel a szavakkal ajánlotta: „Galamb Ödönnek — atyám helyett.”

Barátságuk mindvégig megmaradt.

1941-ben apám „ajánlotta” József Attila élete nyomában, Makói évek című könyvét, akkor már halott tanítványá-

nak. A Cserépfalvi kiadásban megjelent kötetében közreadta az akkor még ismeretlen, de birtokában levő 36 verset és néhány levelet, Radnóti Miklós jegyzeteivel. Ebből a könyvből tudhatjuk, hogy József Attila, a makói diák a gimnáziumi tornaórákon nemigen jelskedett. Olyan adatra nem bukkanunk, hogy a sport valaha is vonzotta volna. Különféle emlékezésekből tudjuk, hogy szeretett sakkozni, de fizikai sportra való utalást nem találunk.

A bizonyító jelek ellenére, a magam részéről mégsem vagyok erről teljesen meggyőződve, mert töprengésem közepette eszembe jutott egy eset, melyet nevezhetnénk József Attila és a sport találkozásának is. Amikor ez történt, én még gyermek voltam, tizenegy éves. Ezt nem valami előzetes mentségül mondom. Ellenkezőleg, inkább mondanivalóm megerősítéséül, mert a gyermek mindig kíváncsibb és a maga módján őszintébb, mint a felnőtt. Az eseménynek közvetlen szem- és fültanúja sajnos nem voltam, de később apám és Sári nővérem annyit emlegették, hogy idővel szinte személyes élményemmé vált. Néhány hónappal Attila halála előtt történt, mikor utoljára tett látogatást nálunk, pesti lakásunkon.

Megkértem nővéremet, hogy pontosan írja le számomra az eset történetét, és az azzal kapcsolatos akkori benyomásait. Idézem: „1937 nyarán, a Testnevelési Főiskolára való felvételi vizsgám napján, eljött hozzánk Attila. Vidámnak és jókedvűnek láttam. Én is az voltam, hiszen valóra vált az álmom: felvettek a Főiskolára. Attila nagy érdeklődést mutatott vizsgám iránt, olyannyira, hogy megkért felvételi talajgyakorlatom bemutatására. Kérésének örömmel tettem eleget, mert Attilát családtagnak tartottam, hiszen kisgyermek koromban oly sokat lovagoltam nyakában.

Hálás közönség volt, derűsen meg is jegyezte: »Esküszöm többet ér, ha valaki tornászik, mint ha verset ír!« Tetszését nyilvánította, s én nem kételkedtem hozzáértésében. Olyan magabiztosan nyilatkozott, hogy bennem megerősítette azt az érzést, hogy jó pályán indulok el. Akkor este Attila velünk együtt vidám és tréfálkozó volt. Mivel te éppen nyaraltál, édesapánk elébe tett egy lapot, amit neked elküldtünk, Attila rögtönzött versével: Kedves Zoltán, / ~~nem~~ nagyzol tán / a költő, / ha töltő- / tollával íme / verset ír neked / azaz éneket, / melynek van ríme.

A vers ennél jóval hosszabb volt, sajnos csak ennyire emlékszem belőle, a lap a háború zűrzavarái közben elvesztett.”

Ezzel a beszámolóval kapcsolatban két dologra kell figyelni: az egyik az, hogy akkor este Attila velünk együtt vidám és tréfálkozó volt. Apámnak is ugyanez volt a véleménye, sőt a játékos hangulat részletezését így fejezte be: Dehogyan gondoltuk volna, hogy napok múltán szanatórium, majd Szárszó, gyötrődés és tragikus halál várja. Pedig apám igazán jól ismerte: diákkori öngyilkossági kísérletéből is, okos szavával és szeretetével sikeresen megmenette. Erről utóbb megjegyezte: Csak egy dolog tarthatta vissza, a szeretet.

A másik figyelmet érdemlő az, hogy őszintén be kell vallani: József Attila nem volt udvariaskodó természetű, nem is akart az lenni. Sokan inkább kihívónak, nagyzolónak, önhittnek érzékelték. Tehát, amikor a felvételi tornagyakorlat iránt érdeklődött, egészen bizonyos, hogy nem udvariasságból tette. Legalábbis érdekelte a dolog. Hogy hálás közönség volt, abban sem lehetett semmi udvariasság. Amit mondott, abban lehetett talán egy tetszés okozta hirtelen felbuzdulásból fakadó túlzás, de bizonyos, hogy akkor hitte is azt, amit mondott..., annak ellenére, hogy azon az estén nagyon is derűs, bizakodó, irodalmi terveket hangoztató volt.

Úgy tűnik tehát, hogy itt két ellentétes állítás néz farkasszemem egymással — és éppen az egyik legjelentősebb sportolónk és az egyik legjelentősebb költőnk állítása. Két olyan emberé, akiknek munkájában egész életük a tét, tehát komolyan kell venni őket. Kinek van hát igaza, hol van az igazság? Úgy érzem, mindkét állítást igaznak fogadhatjuk el. Van is rá mód, hogy megtehessünk. Csak éppen fel kell ismerünk, hogy az ellentmondás mindössze a kifejezés formájában van, a felszínen. Ami a mélységet, a lényegét, a végső célt illeti, az mindkettőjükben azonos. Közös a szépség és az igazság szenvedélyes keresése, a törekvés arra, hogy valamit hozzáadjanak az élethez. Tetteikkel, műveikkel ők külön világban élnek, melyben nem feltétlenül érvényesek az adott világ törvényei. Hiszen csakis ezeknek a törvényeknek túllépésével lehet igazi csúcokat elérni akár a sport, akár a költészet területén!

GALAMB ZOLTÁN